

Francesc Vallverdú, traductor

La labor traductora de Francesc Vallverdú és bastant menys coneguda que la seva dedicació a la sociolingüística i a la poesia. Però la seva tasca d'editor és important i, com a tal, coneixia l'estat de les traduccions a casa nostra i el seu coneixement de l'italià el va portar a traduir algunes obres clàssiques i altres d'autors contemporanis, sobretot per a Proa i per a Edicions 62. Per tant és de justícia mencionar el seu coneixement de l'estat de les traduccions a Catalunya i la seva contribució com a traductor, a banda de les seves aportacions més conegudes.

Des d'Edicions 62, va encarregar moltes traduccions per a la col·lecció de la MOLU. A part dels criteris editorials, pels quals vetllava especialment Francesc Vallverdú, ell mateix hi va fer presentacions, va enriquir la col·lecció amb la nova traducció del *Decameró*, de Boccaccio, a més de *La cortesana*, d'Aretino, i els sonets inclosos a l'obra de D'Annunzio, va revisar explícitament la versió de M. A. Salvà d'*Els promesos*, el quart llibre de Swift, les *Tragèdies* de Racine, va orientar la traducció del *Gargantua* i intervingué en la traducció de Pavese. Per esmentar una experiència personal, em va encarregar la traducció de *Tom Jones*, de Henry Fielding, de la qual també vaig fer més tard una adaptació juvenil per al «Fanal de Proa».

La dedicació de Vallverdú el feia coneixedor de l'estat de la traducció a Catalunya, sobre l'evolució de la qual va fer observacions interessants. Hi va haver un auge de les publicacions d'obres estrangeres als anys seixanta, que es va desinflar als anys setanta i es va revifar als anys vuitanta. Àlex Broch i Francesc Vallverdú han estudiat en sengles estudis aquesta època. El catàleg d'una col·lecció com «El Balanci» d'Edicions 62 il·lustra aquests alts i baixos. Entre els seus primers seixanta-dos títols hi ha cinquanta-dues traduccions. Però del número 61 al 120 només hi trobem sis autors estrangers. Francesc Vallverdú va assenyalar¹ que el percentatge de llibres

1. Francesc VALLVERDÚ, «Els problemes de la traducció», a *Una aproximació a la literatura catalana i universal*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions, 1987, p. 95-107.

traduïts el 1965 era un 55 % de la producció total catalana i que l'any 1973 havia baixat al 8,3 %, per situar-se en el 16,5 % el 1977. Als anys vuitanta s'observa un creixement gràcies, en part, a l'ajuda institucional i d'entitats bancàries.

Però ens toca esmentar més específicament les seves pròpies traduccions. Les traduccions d'autors contemporanis per ordre cronològic són:

JESÚS, Carolina Maria de. *Els mals endreços* [*Quarto de despejo*, 1960]. Barcelona: Fontanella, 1963. És l'única traducció, que jo sàpiga, d'una llengua altra que l'italià: el portuguès brasiler.

MORAVIA, Alberto. *La camperola* [*La ciociara*, 1957]. Barcelona: Proa, 1966.

MORAVIA, Alberto. *El menyspreu* [*Il disprezzo*, 1954]. Barcelona: Proa, 1966.

CALVINO, Italo. *El cavaller inexistent* [*Il cavaliere inesistente*, 1959]. Barcelona: Edicions 62, 1967.

PAVESE, Cesare. *Entre dones soles* [*Tra donne sole*, 1949]. Barcelona: Proa, 1980.

SCIASCIA, Leonardo. *Una història senzilla* [*Una storia semplice*, 1989]. Barcelona: Edicions 62, 1990.

Cal destacar la fluïdesa de la llengua en totes elles, de lectura natural i fidelitat a l'original, fins on he pogut comprovar. Vull, però, fer una menció especial de les traduccions de la literatura italiana humanista i renaixentista, que inclouríem en un segon grup:

1. BOCCACCIO, Giovanni. *Decameró* [*Decameron*, 1349-1351]. Barcelona: Edicions 62, 1984. 2v. Premi Ente Nazionale Giovanni Boccaccio de Florència el 1988. Encara l'any passat, en una reunió de la SF em va preguntar si jo sabia que la Maria Aurèlia Capmany l'hagués traduït. Pel que es veu li n'havien arribat notícies. Li vaig confirmar que n'existia la traducció al llegat Vidal Alcover - Capmany de la URV. Una d'aquestes coincidències que es donen de vegades, quan dos traductors coincideixen en l'interès per una mateixa obra. La publicació de la MOLU facilitava la tasca de Vallverdú, de feia temps interessat en aquesta obra, i que de primer havia pensat actualitzar la de Sant Cugat del Vallès de 1429, però la tria entre assajar un català medieval o reescriure-la en català actual va decidir-lo a fer una nova traducció.²

2. ARETINO, Pietro. «La cortesana» [*La cortigiana*]. A: MAQUIAVEL *et al.*. *Teatre del Renaixement*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

En totes les traduccions trobem una exigència semblant, cenyida a l'original,

2. *Decameró I*, «Nota sobre la traducció», p. 11.

però amb una natural diferenciació entre les obres modernes i les del segon grup, les quals requereixen uns aclariments que les acosten a les edicions més acadèmiques. Per això distingeixo les unes de les altres. En Boccaccio i Aretino, trobem unes introduccions més extenses i nombroses notes de traducció, mentre que, de totes les seves altres traduccions, només en trobem una a *La ciocciara* per a explicar l'origen del títol en italià.

Em limitaré a una traducció d'aquest segon grup, la de Pietro Aretino: *La cortesana* [*La cortigiana*, consultada en línia: *La cortigiana* (1525), Wikisource].

Utilitza la versió de 1525, més espontània i sense que les crítiques a Roma vulguin afalagar els venecians, i no la de 1534, quan Aretino ja ha abandonat Roma i el maig de 1527 ha tingut lloc el *Sacco* de Roma per les tropes de Carles V.³

Notes de traducció. És una traducció per a la lectura, que vol dir que ha de ser autosuficient, però la distància temporal de l'obra aconsella certs aclariments. Per això hi trobem cent cinc notes. Val la pena distingir-ne els diferents tipus: hi ha notes d'informació sobre els personatges, aclariments al text i notes de traducció estricta, és a dir notes sobre la tria de mots, equivalències, adaptacions i estratègies pròpiament traductores. En dono alguns exemples:

Informació. «Jueu espanyol protegit per Lleó XIII» (p. 90); «pintor d'origen veneçian» (94); «versos atribuïts a...» (193 i pàssim); «el papa Adrià VI fou víctima dels impropis d'Aretino» (107); «una de les més conegudes i cotitzades cortesanes de Roma» (107); «El cardenal d'Ancona era Pietro Accolti» (159); «No és el Cèsar clàssic, el personatge no ha estat identificat pels comentaristes» (165); mossèn Priap, «és a dir, mossèn Maco, tan impacient per tenir relacions sexuals» (167).

Aclariments. «*Poeta quae pars est* era la pregunta d'un famós manual escolar (*Ianua*) en tractar del substantiu» (92); El testament de l'Elefant: «es tracta d'una composició burlesca...» (94); *capus mundi* «hauria de ser *caput mundi*, però és llatí macarrònic» (97); «Es refereix a... (pàssim)», *Non bene conveniunt*: «No m'escauen (aquests compliments)» (135); «les ganes de 'vedella' i de 'cabrit' és una al·lusió a dones i fadrins. Els altres germanets 'es queden amb els gats', és a dir, se'n fan passar les ganes tots sols» (169); *sola fides sufficit*: «amb la fe n'hi ha prou» (175); talls de la mare de sant Lluç: «Sant Lluç és representat per un brau. La seva mare, doncs, una vaca —i vella» (202).

Notes de traducció estricta. «En italià 'argomento' pot significar 'argument' i 'ajuda' (lavativa): traduït per 'xeringa'» (90); el cardenal de Rebombori i monsenyor de la

3. *Teatre del Renaixement*, «Nota sobre la traducció», p. 11.

Gibrelleta i l'arquebisbe de les Tres Cabanes: «Baccano (rebombori), Storta (gibrelleta) i Tre Capanne són tres viles de prop de Roma: he traduït els noms per fer més clara la burla...» (100); asil: «a l'original diu 'a ponte Sisto', on hi havia l'asil dels captaires» (111); Coliseo: «Aretino escriu 'Coliseo' i no 'Colosseo' [i ho escric així] per major fidelitat i per permetre els jocs de paraules que l'autor fa al llarg de l'obra» (121); Belvedere: «Bellesguard... bell esguard: m'he permès la llicència d'anostrar-ho amb el palau de Bellesguard i amb el rei que el féu construir (Martí l'Humà) per poder donar sentit al joc de paraules subsegüent» (124); valent com sant Jordi: «He substituït Astolf per sant Jordi» (142); «He canviat l'al·lusió a la 'sapienza capranica', la màxima institució de Roma, pels set savis de Grècia» (144); «En italià diu 'polmone' i els comentaristes no saben quina pena era: he posat 'tapaboques' pel context» (148); «A l'original, en comptes de 'sant Corneli' i 'Banyoles' diu 'Corneto' i 'Cervia', noms de lloc italians» (182).

Versos. Observem la conservació de la mètrica i de la rima. (El seu sentit de la poesia és perceptible amb més extensió als versos més freqüents del *Decameró*.) Una mostra de *La cortesana*:

O stelluzza d'amore, o Angel d'orto / Oh estrelleta d'amor, àngel de l'ort⁴
 Faccia di legno e viso d'oriente / Cara de fusta i rostre d'orient
 Io sto pur mal di voi, la nave in porto / M'estic morint per vós, la nau al port
 È sí piú bella che tutto el ponente / Sou molt més bella que tot el ponent
 Le tue bellezze veneron di Francia / I la bellesa vingué de la França
 Come che Giuda che si strangoloe / Així com Judes penjat dalt de l'arbre
 amor tuo mi fo cortigiano io / Cortès em faig per amor vostra jo
 Non aspetto già mai con tal desío / No espero ja cap més cosa que això (139)

Expressions. Riquesa d'expressions populars, sense menystenir —últim exemple— alguna frase més formal.

Tu sei presso la morte / Vas per mal camí (90)
 e ecco la calza / vet aquí la xeringa (90)
 matto spaciato / beneit del cabàs (109)
 bufolaccio / tros de quòniam (109)
 sí tosto scappato il cervello / així que s'ha begut l'enteniment (119)
 come un termine / com un estaquirot (119)
 il qual ha una lingua che taglia / el qual té una llengua que talla (121)
 Ercolano mio... anima sua, manica sua! / i el meu Ercolano i la seva ànima...
 que els bombin (181)
 mangiare con la gatta / sopar sola i verna (183)

4. En nota diu que és una composició grotesca on «orto» tant pot voler dir 'orient' com 'hort'.

Les expressions escatològiques i procaces són també expressives, d'acord amb l'original, i marquen una etapa en què s'han deixat els escrúpols d'altres èpoques. Vallverdú, com a editor, va potenciar que es refessin alguns fragments censurats o autocensurats de traduccions anteriors, recuperats per a la MOLU. A *La cortesana trobem*, per exemple:

grattisi il culo / que es grati el cul (90)

Adonque io biastemerò: 'la potta da Modena!', n'è vero? / Així, doncs, blasfemaré: «el cony de la mare de Dena! Va bé?» (120)

coglionerie / collonades (149)

è ita orinare / se n'ha anat a pixar (155)

Potta, sangue, al corpo di... / Cony, punyeta, me caso en... (173)

al cul de Dio ch'io cantarei di soprano! / recony de Déu que ho engegaria a rodar tot (185)

e s'io fussi donna, vorrei ch'adesso adesso mo' mo', mi facessi quella cosa / i si jo fos dona, voldria que ara mateix, ara mateix em féssiu allò (179)

voglio farmi papa e inchiavellare la Camilla / vull fer-me papa i enforquillar la Camilla (189)

Voglio richiavare la signora / em vull tirar la senyora (189)

inchiavestellare la signora / enforquillar la senyora (194)

Potta, che sí ch'io chiàvola! / Cony, que la hi vull endinyar (194)

Beconaccio / cabronàs (195)

marfisaccia di merda / barjaula de merda (195)

Dobles sentits

[ambròsia] ambrogia / ambruixia (161)

perché 'l pane mi piace in palato, e non essere impalata dal Turco! / perquè si m'agrada menjar amb paladar, que els turcs no em facin empalar (169)

li salmi pestilenziali / els salms pestilencials (188)

Noms dels personatges en català. Els deixa en italià, tret de quan són emblemàtics o sofreixen alguna adaptació gràfica, per a naturalitzar-los:

Furfante / Rodamón; Rosso / el Roig; Cappa / el Capa; Messer Parabolano / Mossèn Parabolano; Maestro Mercurio / Mestre Mercurio; ser Facenda / l'Escar-ràs; Zoppino, tabacchino / el Coixet, rufià; Sbirri / Algutzirs.

Fragments de lectures

Tu hai ragione; tamen io voglio sapere, *quanto ad un certum quid*, che erbe sono in cotesto cristero, perché se tu ci avessi messo 'snelle', 'frondi', 'ostro', 'sereno', 'campeggianti rubini', 'morbide perle' e 'terse parole' e 'melliflui sguardi', e'

sono sí stitichi, che non gli smaltirebbono gli struzzi, che padiscono e' chiodi. / Tens raó; tanmateix vull saber, *quanto ad un certum quid*, quines herbes hi ha en aquesta lavativa, perquè si hi haguessis ficat «frèvols», «frondes», «austre», «jo-venívol», «campejants robins», «mòrbides perles» i «terses paraules» i «melliflús esguards», seria tan indigest que ni ho pairien els estruços, que s'empassen claus i tot (94).

Milano lo renunzia per minchione, Mantua per babione, Venezia per coglione / Milà el refusa per tanoca, Màntua per babau, Venècia per carallot (95).

Come faceva la gatta di Masino? Rosso: Chiudeva gli occhi per non pigliare i topi / I què feia el gat d'en Mates? El Roig: Tancava els ulls per no caçar rates (108).⁵

Ché tu vali piú che un destro a chi ha preso le pillole. / que vals més que una comuna per a qui ha pres una purga (134).

Vatti a spasso, ché mi faresti forse uscire del manico, con tante ciance. / Fuig d'aquí, que encara em faries sortir de polleguera amb tanta xerrameca (136).

Per chi la vuole! Io per me fo piú stima d'un boccale di greco che non faría d'Angela greca, e vorrei prima una pernice che Beatrice; e se per esser ghiotto se gissi in Paradiso, io sarei a quest'ora in capo di tavola. / Per qui la vulgui! Jo m'estimo més una gerra de vi grec que no pas l'Àngela, la grega, i abans voldria una perdiu que la Beatriu; i si els golafres anessin al Paradís, aquesta hora seria al cap de taula (161).

«Il mal mi preme e mi spaventa il peggio», disse el Petrarca / «El mal em prem i m'espanta el pitjor», diu Petrarca (180).

Chi ha capre ha corna! Questa manigolda de la mia donna non è di peso, Io mi sono accorto che la va la notte alle sue consolazione, e non mi acceca tanto il vino ch'io non vegga ch'io son da Corneto; e questa Aloigia m'ha cavato di dubbio. Io voglio fare el briaco al naturale come torno a casa, e chiariròmi s'io son pur da Cervia! / Qui té cabres, té banyes! Aquesta trapella de la meva dona no és de bona llei. Ja m'he adonat que a les nits se'n va a consolar-se, i el vi no m'encega tant com per no veure que em fa devot de sant Corneli; i aquesta Aloigia m'ha tret de dubte. Faré veure que estic borratxo, quan torni a casa, i aclariré si sóc de Banyoles (182).

Si mangia de la madre di San Luca a tutto pasto. / mentre mengem talls de la mare de sant Lluç a cada àpat (202).

E voi, moglie di messer Ercolano, entrate con Aloigia. E tu, Ercolano, piglia el panno per il verso e tienti in visibillum le corna, perché le s'usano oggidí per maggiori maestri. E se tu fussi cronichista sapresti che le corna vennero dal cielo, e Moises le portò, ch'ognuno le vidde; dipoi la luna è cornuta, e stassi pur in cielo. Sono cornuti i buoi, che ci fanno tanto bene per arare. Cornuto piacque quel me-

5. Observem que desplaça la rima de la resposta en italià a la pregunta i la resposta catalana: Mates-rates.

desimo, el cavallo Bucefalas, e fu tanto caro ad Alessandro per il corno che l'aveva nel fronte. L'Alicorno non è prezioso per il corno che tien nella fronte contra veneno? E 'nsomma, l'arme del Soderino e de Santa Maria in Portico non son tutte corna? Sí che abbiale per onorevole cosa, come i cimieri. Et anche te ricordo che le donne con doe belle corna andavano a marito, perché Domenedio di sua mano ne ornò, come ho detto, il capo a Moises, e fu il maggiore amico ch'egli avessi nel Testamento Vecchio. / I vós, muller de mestre Ercolano, entreu amb Alògia. I tu, Ercolano, posa't el vestit del dret i tingues les banyes ben visibles, perquè avui dia les duen els més grans senyors. I si fossis lector de cròniques sabries que les banyes vénen del cel, i que Moisés en va portar i tothom ho va veure. A més la lluna és banyuda i tanmateix s'està en el cel. Són banyuts els bous que ens fan tant de bé per llaurar. També va voler que fos banyut el cavall Bucèfal, i Alexandre se l'estimava molt per la banya que duia al front. No és preciós l'Unicorn amb la banya que té contra el verí? I al capdavant les armes dels cardenals Soderini i de Santa Maria in Portico, no són totes unes banyes? Per tant, les has de tenir per una cosa honorable, com els plomalls. I també et recordo que les dones amb dues banyes prenien marit, perquè Déu Nostre Senyor de la seva mà en va guarnir, com he dit, el cap de Moisés, i fou el més gran amic que va tenir a l'Antic Testament (209).

JOAQUIM MALLAFRÈ
Secció Filològica